

**РІШЕННЯ РАЗОВОЇ СПЕЦІАЛІЗОВАНОЇ ВЧЕНОЇ РАДИ
ДФ 58.053.043 ПРО ПРИСУДЖЕННЯ СТУПЕНЯ ДОКТОРА
ФІЛОСОФІЇ**

Разова спеціалізована вчена рада ДФ 58.053.043 Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка Міністерства освіти і науки України, м. Тернопіль, прийняла рішення про присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 03 «Гуманітарні науки» Знаку Віталію Михайловичу на підставі прилюдного захисту дисертації «Еволюція взаємовідносин Україна – НАТО у 1991–2019 рр.: історико-безпековий аспект» за спеціальністю 032 «Історія та археологія».

22 травня 2024 року.

Знак Віталій Михайлович, 1996 року народження, громадянин України, освіта вища: закінчив Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка 2019 році, за спеціальністю 032 «Історія та археологія», кваліфікація – викладач історії та археології (диплом М19 № 027405).

З 2019 року – аспірант кафедри всесвітньої історії та релігієзнавства, археології та спеціальних галузей історичних наук Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка.

Дисертацію виконано у Тернопільському національному педагогічному університеті імені Володимира Гнатюка.

Науковий керівник:

Алексієвець Микола Миронович – доктор історичних наук, професор, професор кафедри всесвітньої історії та релігієзнавства Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка.

Здобувач має 7 наукових публікацій за темою дисертації, з них 5 –

статті у фахових наукових виданнях України (категорія «А» і «Б»), які входять до міжнародних наукометричних баз даних, 2 – матеріали наукових конференцій:

1. Знак, В. Пріоритети співпраці України з НАТО 1991–2019 рр. *Наукові записки ТНПУ ім. В. Гнатюка*. 2019. Вип. 2. С. 89–96.

2. Знак, В. Військова співпраця України з НАТО (1991–2019). *Україна–Європа–Світ. Міжн. зб. наук. праць: Серія «Історія, міжнародні відносини»*, 2019. Вип. 23. С. 166–175.

3. Знак, В. Свобода і рівність України в НАТО. *Україна–Європа–Світ. Міжн. зб. наук. праць: Серія «Історія, міжнародні відносини»*, 2020. Вип. 24. С. 118–133.

4. Знак, В. Основні етапи співпраці України і НАТО (1991–2021). *Гуманітарні студії: історія та педагогіка*. 2022. Вип. 1 (03). С. 64–88.

5. Алексієвець, М. & Алексієвець, Л. & Знак, В. Україна – НАТО: історіографія відносин (1991–2020). *Сторінки історії*. 2022. №55. С. 315–337.

6. Знак, В. Співробітництво України з НАТО. *Тези доповідей Всеукраїнської наукової конференції «Актуальні проблеми дослідження та викладання всесвітньої історії»* (Дніпро, 9 жовтня 2020 р.). Дніпро, 2020. С. 56-57.

7. Знак, В. Україна – НАТО: основні етапи і проблеми співпраці. *Міжнародна міждисциплінарна наукова конференція «Україна на міжнародній арені: історичні уроки, сучасність і перспективи»* (18 березня 2021 р.). Збірник матеріалів. Тернопіль, 2021. С. 101–103.

У дискусії взяли участь голова і члени разової спеціалізованої вченої ради:

1. Кліш Андрій Богданович, доктор історичних наук, професор, професор кафедри історії України, археології та спеціальних галузей історичних наук Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Без зауважень.

2. Віднянський Степан Васильович – доктор історичних наук, професор, член-кореспондент НАН України, завідувач відділу історії міжнародних відносин і зовнішньої політики України Інституту історії України НАН України. Зауваження, висловлені у відгуку опонента:

У параграфі 2.1 дисертант розглянув «Історичні передумови розбудови відносин України з НАТО в системі євроатлантичної інтеграції». Проте слід зазначити, що доктринально, навіть позиціонуючи себе як позаблокова держава, Україна не вважала себе «буферною зоною» між НАТО і РФ (с.57). Тим паче, що Організація з безпеки та співробітництва в Європі (ОБСЄ), як загальноєвропейська безпекова структура, членами якої є всі країни НАТО, Україна і РФ, позиціонує себе як інструмент неподільної європейської безпеки.

Викликає також подив порівняння Альянсу з Антантою (с.57). Чим пояснюється екскурс у 1956 р. з угорською проблематикою? Тим паче, що НАТО тоді ніяк не реагувало на ці події, хоча саме радянська пропаганда стверджувала, що запобігла «інтервенції» НАТО (с.61-63). Далі автор зазначає, що чомусь «боротьба Угорщини за вступ в НАТО витісняла Україну з європейської сім'ї» (с.102). З цим твердженням важко погодитись, адже до приходу «навічно» у владу В. Орбана в 2010 р. угорсько-українські відносини були цілком приязними та нормальними, навіть багато в чому зразковими.

Параграф 2.2 «Інституційно-правові основи формування українсько-натовських взаємовідносин», який присвячений висвітленню основних етапів розвитку відносин України і НАТО, теж викликає певні застереження. Зокрема, варто зазначити, що в 1994 р. президент РФ Б. Єльцин, критикуючи формалізацію відносин НАТО з' країнами Східної Європи у програмі «Партнерство заради миру», вимагав «якіснішого» формату відносин РФ з НАТО, що в 1997 р. і втілювалося в «Основоположний акт». Отже формально, до кризи 1999 р. навколо Косово, РФ ще не зробила однозначного вибору щодо призначення

НАТО на роль свого головного ворога. Тож історія була не такою схематичною і складною, як завжди.

Щодо параграфу 2.3 «Етапи співпраці Україна - НАТО: виклики та перспективи розвитку», то варто зазначити, що дискусії навколо періодизації будь-якого історичного процесу є свідченням його складності, багаторівневості та суперечливості. Будь-який процес не є лінійно-прогресивним, а має свою логіку «відходів» і «регресії». Саме у періодизацію за критерій варто було обрати й внутрішню логіку розвитку НАТО як військово-політичної організації, зокрема, підготовки до його розширень на Схід. Тому, наприклад, період 1998-2000, коли на думку дисертанта «відбуваються консультації, семінари, робочі групи та інші спільні програми», в реальності відбувається доленосна для європейської системи безпеки криза навколо Косово (1999), яка ламає попередню логіку відносин, наприклад, РФ і НАТО. Третій період у авторській інтерпретації (2001-2004) - це підготовка до прийняття в НАТО країн Вишеградської четвірки. Чомусь п'ятий період 2010-2019 «за президентства Януковича» характеризується як послаблення відносин з НАТО. А президентство П. Порошенка (2014-2019), коли в Конституцію України було внесено положення про мету євроатлантичної інтеграції, що сам дисертант взяв за верхню хронологічну межу свого дослідження, не виділяється як окремий період. До того ж шостий період (2019-2021) виходить за хронологічні межі даного дослідження (див. с.124).

Третій розділ дисертації стосується «Українсько-натовської військової співпраці: основних подій, тенденцій та перспектив» і теж є не бездоганим. У параграфі 3.2 «Україна в миротворчих операціях під егідою організації Північноатлантичного договору», наприклад, проаналізовано югославський приклад таких операцій. Проте серед мотивів такої участі дисертант чомусь пише, що «Україна намагалася довести свою самобутність і економічний стан» (с.172), натомість «в

українських військовослужбовців була можливість підвищити свій матеріальний стан» (с.174). Насправді справжнім мотивом було бажання бути контриб'ютером, а не лише споживачем безпеки. За межами авторського аналізу залишилась взаємодія України з НАТО під час операції Альянсу в Афганістані (2003-2021). Тільки у висновках побіжно дисертант згадує про «міжнародні сили сприяння безпеці в Афганістані», але не розкриває роль України у цій місії (див. с.300). Нагадаємо, що, наприклад, у серпні 2021 р., коли війська НАТО виходили, Сили спеціальних операцій України забезпечили вивезення афганців, які співпрацювали з Альянсом.

У параграфі 3.3 «Вплив взаємодії Україна - НАТО на забезпечення національної та регіональної безпеки» дисертант пише, що «суть сучасної безпеки полягає у спільному прагненні до стабільності, а ґрунтується на добровільних засадах, де кожна країна бере участь у процесі, але жодна європейська країна не нав'язує своїх правил «безпеки» іншим» (с.205). Насправді Угорщина з 2014 р. своєрідно ставиться до співпраці України з НАТО. З добровільними засадами все також не так просто. Стаття 5 Вашингтонського договору наполягає на обов'язку союзників забезпечувати колективну безпеку один одного. І далі в дисертації наголошується, що «тривалий час Україна не відіграла істотної ролі в глобальному масштабі, але справляла суттєвий вплив на РФ» (с.216). Але якщо слідувати цій логіці, то вплив на одну шосту земного шару, яку займає РФ, і є глобальним впливом.

Дещо спірною виглядає також авторська періодизація «української системи безпеки» (с.228). Принаймні дисертанту доцільно було б пояснити це поняття та його співвідношення з поняттями «національна безпека» та «державна безпека».

У параграфі 3.4 «Особливості матеріально-технічного забезпечення Збройних сил України за стандартами НАТО» варто було

глибше дослідити стан виконання щорічних програм співпраці України і НАТО та їхню ефективність.

Варто також звернути увагу на низку дискусійних питань, які потребують відповіді.

Навряд чи обґрунтуванням наукової новизни є твердження дисертанта, що ним уперше: «подано власний погляд на розвиток українсько-натовських відносин сучасності» (с.15). Звичайно, як будь-яка періодизація, запропонована є суб'єктивним поглядом, який є дискусійним. Наприклад, історіографічний огляд дисертант поділяє на два періоди (с.17), а періодизацію відносин України і НАТО на шість.

Конституційна криза 1995-1996 рр. навряд чи ставила на «грань кризи державність України» (с.175). Тоді криза торкалась виключно поділу влади між різними елітними угрупованнями і не ставила на межу виживання широкі соціальні верстви суспільства.

На с.183. суперечливими є твердження дисертанта, що «в 1990-ті Кучма вирішив будувати ліберально-авторитарну демократію на основі всебічного розвитку демократії економічної». Опускаючи критику алогічних політологічних термінів на кшталт «ліберально-авторитарної демократії», зазначимо, що відповідно до Конституції 28 червня 1996 р. Україна будувала «соціально-орієнтовану ринкову економіку», що ніяк не кореспондується з використаними дисертантом поняттями. Інша справа, що обрана форма приватизації державного майна привела до появи олігархічної системи, яка теж ніяк не кореспондувалася з наближенням до НАТО. Водночас на стор.237 автор знову висловлює дискусійну думку, що «в таких державах, як Україна, демократія і західна модель приходять у дещо авторитарнішому варіанті».

На с.195. спірним виглядає твердження дисертанта, ніби-то «де-факто значення війни у колишній Югославії для українців політично завершилося ще до повномасштабного введення сил НАТО у 1999 р.».

У роботі зустрічаються й інші редакційні похибки, недоречності та зайві відступи від теми дослідження. Наприклад: введено у науковий обіг документи відділу (якого?) державного архіву МЗС; «Український регіон (?) відігравав для них важливу роль в політичному житті Європи, оскільки вони були переконані, що в Україні недопустима дестабілізація» (с.73); «Україна брала участь у миротворчій операції багатонаціональних Сил разом з іншими 18 держав»? (с.194); «в українських наукових підручниках»? (с.202); не зрозуміло, яке відношення «євразійство» має до відносин України і НАТО як двох самостійних суб'єктів (див. с.34) та ін.

3. Грубінко Андрій Васильович – доктор історичних наук, професор, професор кафедри теорії та історії держави і права Західноукраїнського національного університету. Зауваження, висловлені у відгуку опонента:

1. У переліку спеціально-історичних методів методів дослідження (с. 14, 38) варто вилучити статистичний метод. Адже цей метод належить до когорти математичних та зазвичай вказується в гуманітарних студіях як загальнонауковий, тобто застосовується в різних науках.

2. У підрозділі 1.1. «Історіографія проблеми» домінує оглядовий виклад простого переліку праць дослідників, утім рідно зустрічається аналіз цих праць, тобто оцінка дослідженого і недослідженого в сучасній українській історіографії.

3. У тому ж підрозділі 1.1. наявний дуже побіжний огляд усього кількох публікацій зарубіжних дослідників історії євроатлантичної інтеграції та відносин Україна - НАТО (с. 22), що звужує аналіз стану дослідження проблеми. Не враховано праці таких відомих вчених українського походження, як наприклад, Тарас Кузьо, Роман Волчук, британського історика Пола Кенеді, інших, які в своїх

працях аналізують головні тенденції історії міжнародних відносин, розвитку НАТО, зовнішньої політики України.

4. Поділ історіографії проблеми на вказані два періоди має дещо спрощений характер. Доцільно виділити третій період - історіографія відносин Україна - НАТО від 2014 року до сьогоднішнього дня. Адже в означений період змінилася динаміка цих відносин, розширилося змістовне наповнення, що безумовно отримало відображення у працях дослідників, а також активізувало вивчення проблеми.

5. У параграфі 1.2. «Джерельна база праці» не конкретизовано, які саме аналітичні матеріали використав автор у процесі дослідження. Тут варто було вказати аналітичні центри та провідних експертів, які спеціалізуються на євроатлантичних процесах міжнародної безпеки.

6. У цьому ж параграфі 1.2. варто було виключити згадку про матеріали конференцій, круглих столів, тематичних семінарів, які не є джерелами дослідження, а класифікуються як складова частина історіографії, адже відображають стан дослідження проблеми вченими.

7. У підрозділі 2.1. «Історичні передумови розбудови відносин України з НАТО в системі євроатлантичної інтеграції» варто було окремо зазначити, що ще у 1990 і навіть 1991 році провідні західні лідери (Дж. Буш, М. Тетчер та ін.) не розглядали Україну як незалежну державу, навіть вважали її гіпотетичну незалежність як небажану, а згодом не поспішали її визнавати. Тому Захід не мав попередньої програми співпраці з Україною, а після проголошення незалежності її довгий час не зараховували до когорти пріоритетних країн Центрально-Східної Європи.

8. Вважаємо некоректним хронологічні рамки виділеного автором 5-го етапу співпраці Україна-НАТО 2010 - 2019 рр. (підрозділ 2.3.). Тут нелогічно поєднано періоди перебування при владі проросійського экс-президента В. Януковича (2010- 2014 рр.) та

прозахідного президента П. Порошенка і відповідно двох діаметрально протилежних зовнішньополітичних курсів нашої держави, вододілом між якими стала Революція Гідності кінця 2013 - початку 2014 рр. Тим більше, що такий поділ відповідає авторському баченню періодизації історії «української системи безпеки», поданій на с.с. 228-230. Тому даний етап варто розділити на два, вказані вище.

9. У розділі 2 широко представлено аналіз генези євроатлантичної інтеграції Польщі та Угорщини, їх позиції щодо міжнародної ролі України. Утім значно менше уваги приділено позиції провідних держав Західної Європи і США. Варто було б згадати і про Європейський Союз, глибина відносин з яким корелюється з процесами розвитку стосунків країни з НАТО.

10. У роботі рекомендовано більш широко представити конкретні факти співпраці України і НАТО галузевого характеру. Окрім ВТС, згадати про програми боротьби з тероризмом, цивільного захисту, екології, кібербезпеки.

11. У параграфі 3.2. варто було концентрувати увагу не лише на участі українських миротворців в операції НАТО у Боснії та Герцеговині, але й ширше представити інформацію про миротворчі місії в Косово, Афганістані та Іраку.

12. Робота отримала б додаткове посилення у результаті представлення в концентрованій формі авторського аналізу прорахунків у розвитку НАТО в досліджуваний період, які гальмували еволюцію самого Альянсу та інтеграцію України і призвели до сучасної глибокої кризи системи європейської безпеки.

13. У тексті роботи помітний ряд стилістичних та термінологічних огріхів. Зокрема, у змісті одночасно вживаються терміни «українсько-натівських» та «українсько-натовська». Їх потрібно було уніфікувати відповідно до правил філології. Також рекомендуємо замінити термін «вітчизняний» на с. 43 (як штамп радянської

історіографії) на «український». У тексті наявні такі русизми, як «рамочна угода» (с. 115) (правильно - «рамкова угода»), «задачі блоку» (с. 116) (правильно - «завдання блоку»). Книжну конструкцію «з приводу...» варто замінити на стилістично кращий варіант «щодо...».

4. Санжаревський Олег Іванович – кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри національної безпеки та політології Національного університету «Острозька академія». Зауваження, висловлені у відгуку опонента:

1. Історіографічний аналіз в цілому подано ґрунтовно, з урахуванням вітчизняних фахівців. На нашу думку, цей розділ більше виграв би, якщо розширити зарубіжними авторами, рекомендуємо більшою мірою врахувати роботи іноземних фахівців.

2. Дискусійним є твердження дисертанта «...в умовах повномасштабного вторгнення РФ є неприйнятним участь України у будь-яких інших альтернативних інтеграційних проектах, окрім НАТО та ЄС». (ст.13). Видається, що в умовах непослідовності НАТО та інших партнерів України, наша держава не вправі обмежувати себе (червоні лінії) задля виживання як народу України, так і держави загалом.

3. В майбутньому здобувач може звернути увагу на дослідження інформаційної політики та кібербезпеки, враховуючи сучасні вимоги безпеки, та висвітлити це окремим розділом.

4. Дисертація місцями перевантажена фактологічним матеріалом, частково перший розділ та особливо третій розділ.

5. Пункт 2.1 Другого розділу можна скоротити, особливо його початкову частину.

6. У роботі зустрічаються деякі стилістичні та граматичні погрішності.

5. Прийдун Степан Васильович – кандидат історичних наук, доцент кафедри всесвітньої історії та релігієзнавства Тернопільського

національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка.
Зауваження, висловлені у відгуку рецензента:

1. Відзначаючи значну роботу здобувача щодо підбору, опрацювання й історіографічного аналізу, акцентуємо увагу на доцільності розширення наукових праць іноземних дослідників, зокрема праці теоретиків постбіполярної системи міжнародних відносин З. Бжезінського та Г. Кіссінджера.

2. Використання спогадів українських президентів та дипломатів у роботі суттєво посилює її джерельну базу, однак автор не використовує мемуари зарубіжних політиків та дипломатів, зокрема Дж. В. Буша, Ф. Оланда, Б. Обама, Дж. Маккейна та ін.

3. Підрозділ 2.1. місцями перевантажений фактологічним матеріалом, автор занадто деталізує подолання комуністичного спадку та досвід євроатлантичної інтеграції державами Вишеградської четвірки.

4. Дискусійною є теза автора про те, що Україна є частиною геополітичного «трикутника» (Брюссель – Київ – Москва) (с. 57), адже незрозуміло, чому не враховано Вашингтон, адже в контексті безпекових викликів саме США є гарантами безпеки держав ЄС, які є членами НАТО.

5. Потребує уточнення виділення окремих етапів авторської періодизації основних етапів співпраці України і Альянсу, зокрема третій етап (2001–2004 рр.) (с. 124), попри декларування курсу на євроатлантичну інтеграцію, цей період можна назвати справжньою євроатлантичною ізоляцією, зумовленою діями української влади, свідченням цього став Празький саміт НАТО (2002 р.), де очільників держав розсаджували за французьким, а не англійським алфавітом, щоб лідери України і США не сиділи поруч. Також саме другий період каденції Л. Кучми характеризується переорієнтацією на РФ, Київ долучається до формування ЄЕП (2003 р.). Нелогічним є виділення і

п'ятого етапу (2010–2019 рр.) (с. 124) - політика В. Януковича і П. Порошенка щодо НАТО є діаметрально протилежною.

6. Автор детально окреслює тенденції та особливості взаємовідносин України і НАТО на різних етапах, однак не враховує вплив трансформації конституційного ладу на євроатлантичний вектор зовнішньої політики (чергування президентсько-парламентської моделі республіки з парламентсько-президентською).

7. У дослідженні акцентується увага на досвіді євроатлантичної інтеграції держав Вишеградської четвірки, однак не розглянуто роль регіональної політики України в контексті відносин з НАТО, зокрема спробу нашої держави консолідувати геополітичний потенціал пострадянських республік, які намагались дистанціювати від Москви в рамках ГУАМу (Організація за демократію та економічний розвиток).

8. У підрозділі 3.2 дисертант здійснює детальний аналіз участі України в миротворчих операціях під егідою НАТО, однак зосереджується переважно на участі українських миротворців в операціях НАТО на Балканах, варто було б більш детально розглянути геополітичне значення участі нашої держави в миротворчих місіях в Афганістані та Іраку.

У роботі мають місце окремі стилістичні, лексичні та граматичні огріхи, зокрема наявні русизми.

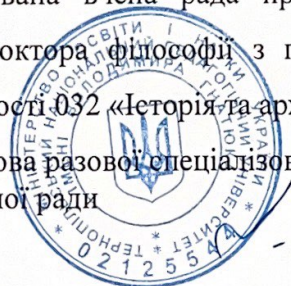
Результати відкритого голосування:

«за» – 5,

«проти» – немає.

На підставі результатів відкритого голосування разова спеціалізована вчена рада присуджує Знаку Віталію Михайловичу ступінь доктора філософії з галузі знань 03 «Гуманітарні науки» зі спеціальності 032 «Історія та археологія».

Голова разової спеціалізованої
вченої ради

Андрій КЛІШ